

Структурно-видові розриви, що виникають під впливом інформаційних нерівностей

Є. С. Цимбаленко, Л. М. Городенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 25.08.2016; Accepted for publication 06.09.2016.

Анотація. У статті розглядаються, аналізуються та коментуються головні ознаки, що визначають інформаційну й цифрову нерівності у середовищі медіакомунікацій, а також описуються структурно-видові нерівності, що мають суттєвий вплив на формування системи соціальних комунікацій та інформаційного суспільства загалом.

Ключові слова: інформаційна нерівність, цифрова нерівність, розрив, медіакомунікації, соціальні комунікації.

Світ інформації і комунікації стає дедалі динамічнішим. З одного боку, інформатизація є визначальним чинником глобалізаційних світових процесів, стимулює самовідчуження людини і людства, зумовлене безпрецедентною експансією інформаційних технологій. З іншого, існує чимало застережень і умовностей, які розмежовують так званих «інформаційних багатіїв» та «інформаційних злидарів». Щонайменше десять років як синонім сучасного світового ладу використовують словосполучення «інформаційне суспільство» з його орієнтацією на інформацію, комунікацію інформаційні та комунікаційні технології. У наслідок інформаційного перенасичення виникає чимало ризиків, які формують інформаційні розриви. Для світового товариства такі проблеми визначаються як пріоритетні щодо їх подолання (наприклад, програма ЮНЕСКО «На шляху до суспільства знань» [1], Національна програма інформатизації [2]). Питання інформаційної нерівності були об'єктом обговорення на низці міжнародних конференцій і симпозіумів, найбільш вагомими з яких досі є Всесвітні саміти з питань інформаційного суспільства, що пройшли у Женеві у 2003 р. та в Тунісі у 2005 р. Підсумкові документи (повні версії яких розміщені у вільному доступі на сайті ООН <http://apitu.org.ua/wsis>) лягли в основу більшості національних програм з розвитку інформатизації. Отож, актуальним є з'ясувати, які із глобальних інформаційних нерівностей і розривів є найбільш суттєвими для медіакомунікацій, а також вивчити головні ознаки, що породжують інформаційні та цифрові розриви у соціальних комунікаціях.

Медіакомунікації як особливий комунікаційний феномен є прикладним інструментом теоретичних прогнозувань інформаційного суспільства, поверхово описаним у працях західних та японських науковців у 1960-1980-х роках (Д. Белл [3], О. Тоффлер [4], М. Маклюєн [5], Й. Масуда [6] та ін.). Зокрема, такі технологічні платформи як інтернет, стільниковий зв'язок, технології покращеної реальності, інтерактивне телебачення та ін., що застосовуються медіакомунікаціями для донесення контенту до споживача, за допомогою новітніх технічних засобів і приладів залучають маси до інформаційних надбань людської цивілізації. При цьому не всі індивіди максимально використовують можливості реалізації себе за допомогою новітніх інформаційно-комунікаційних засобів.

Актуальність питання зумовлює чималу кількість наукових робіт, що комплексно чи фрагментарно описують окремі аспекти цифрових та інших структурно-видових розривів перш за все з погляду

соціології і геополітики. Також є низка праць з комунікаційним забарвленням. Зокрема, звернемо увагу на роботи таких авторів: А. Колодюк, С. Даниленко, О. Вартанова, О. Смирнова, Л. Городенко, Є. Цимбаленко й ін.

Метою статті є встановлення та опис основних структурно-видових розривів, що виникають у результаті цифрової та інформаційної нерівностей, сформованих у середовищі медіакомунікацій, що мають суттєвий вплив на формування системи соціальних комунікацій та інформаційного суспільства загалом.

Відповідно до поставленої мети визначаємо такі **завдання:**

- з'ясувати та прокоментувати основні ознаки інформаційної та цифрової нерівності у структурі медіакомунікацій;

- описати структурно-видові нерівності, що мають суттєвий вплив на формування системи соціальних комунікацій та інформаційного суспільства загалом.

Питання інформаційних розривів на структурно-видових нерівностей в інформаційному суспільстві з'явилося на початковій фазі становлення такого устрою. У 1990-х роках проблеми цифрової нерівності стали предметом громадських обговорень після публікації звіту Міністерства торгівлі США «Занепад у мережі: визначення цифрового розриву», а також звіту Національної телекомунікаційної та інформаційної адміністрації разом з Адміністрацією економіки і статистики «Занепад у мережі: майбутнє цифрове включення». У звіті «Занепад у мережі: визначення цифрового поділу» зазначалося: «незважаючи на постійний ріст кількості комп'ютерних користувачів, «цифровий поділ» продовжує існувати в країні [у США – прим. Л.Г., Є.Ц.] і базується на різних демографічних характеристиках. У звіті перераховуються ознаки, на яких базується цифровий поділ: стать, рівень прибутку, вік, освіта, расова і національна приналежність, місце проживання та ін. На думку аналітиків, «цифрова розрізненість поглиблює соціальну нерівність, яка може у наслідку спричинити соціальну нестабільність» [7].

Технологізація та інформатизація соціального буття незважаючи на всі позитиви, формує перед цифровим інформаційним суспільством і ряд проблем, які в наукових колах прийнято називати «розриви» чи «нерівності». Термін «цифровий поділ» чи його синоніми «нерівність», «розрізненість» вперше публічно використав колишній президент США Б. Клінтон у 2000 р. для характеристики різності можливості доступу американців до інформаційної

інфраструктури й означення національної стратегії для переходу до інформаційного суспільства [8].

У доповіді ООН «Реальне багатство людини» вказується на те, що спостерігається загострення глобальних викликів, зокрема пов'язаних зі збереженням навколишнього середовища й стійкістю людського благополуччя та основних свобод [9, с. VI]. Межа між природним ризиком і ризиком технологічним стає все більш розмитою. Сучасні природні катастрофи можна розглядати як результат людської діяльності. Катастрофи, що мають природне начало, змінили свій характер і стали наслідком виключно людської діяльності, роботи промисловості, нездатності людини управляти елементами створюваних нею систем, поспішністю в масштабному використанні неапробованих технологій і продукції, відсутності пильності чи неусвідомленості і навіть нерозумності. Ці загрози можуть проявлятися як крупні техногенні аварії, збої у роботі систем, тероризм, деградація інформації та мультимедійного середовища, перевага біопідходів, невизначеність майбутнього людини і людства, сумніви щодо майбутнього планети.

О. Вартанова та О. Смирнова вважають, що «нерівний доступ до інформаційних та комунікаційних технологій залежить від росту поляризації сучасного суспільства на інтелектуальному, соціальному, економічному й політичному рівнях. А інформаційний та цифровий поділ нині є однією з основних і пріоритетних світових соціальних проблем» [10, с. 11].

ЮНЕСКО визначає головні групи соціальних ознак, відповідно до яких формуються групи розривів: економічні ресурси; географія (асиметрія між міськими і сільськими зонами); вік; стать; мова; освіта, соціальні і культурні підвалини; фізична повноцінність [за 1].

У руслі нашого дослідження звернемо особливу увагу на позиції, пов'язані з медіакомунікаціями. Всі інші пункти коротко прокоментуємо.

Економічні ресурси є одним з найважливіших чинників формування світових розривів. Економічно багаті країни мають більші ресурси для втілення технологічних новацій та залучення до них мас. Фінансово незалежні індивіди орієнтуються на найновіші телекомунікаційні та інші технічні засоби для задоволення власних потреб. *Географічні* розриви базуються на кількох сегментах, зокрема це міжнародний та внутрішній вектори. Міжнародний вектор характеризується суттєвими дисбалансами у доступі до інформації та комунікації через новітні телекомунікаційні канали до світової скарбниці знань між деякими країнами. *Вікові* розриви позначаються прагненням і відкритістю молоді до інновацій, тоді як люди середнього та старшого віку є схильними до стабільності й деякої статичності. *Гендерні* проблеми виникають у суспільствах, в яких жінка через релігійні чи інші умовності розглядається як неповноправний суб'єкт громадського життя. *Люди з обмеженими фізичними* даними часто потерпають від неможливості спілкування в інтернеті, оскільки не всі комп'ютери прилаштовані до потреб інвалідів зору чи слуху, і лише невеликий відсоток сайтів обладнаний програмами звукового супроводу текстового чи графічного матеріалів. Як наслідок, створюється ситу-

ація, коли новітні технології не тільки не сприяють повноцінній реалізації будь-якої особистості, а виступають каталізатором розривів між різними групами населення.

Інформатизація – це унікальна тенденція сучасного розвитку суспільства загалом і медіакомунікацій зокрема, яка на кілька порядків підвищує можливості людства щодо трансформації віртуальних та фізичних просторів буття. Разом з тим інформатизація криє в собі і загрози.

Для подолання ознак інформаційного та цифрового розриву світова спільнота, починаючи з 2000 р., намагається реалізовувати різні декларативні програми. Зокрема, в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства серед інших позицій окрема увага загострюється на необхідності «мобілізації ресурсів для покращання інформаційної та комунікаційної інфраструктур» [11, с. 56], оскільки інформаційно-комунікаційні технології є найголовнішим чинником, що впливає на формування суспільства ХХІ століття.

Розуміння необхідності докладати максимум зусиль для подолання розривів у суспільстві декларується і на державному рівні. Зокрема, у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» говориться:

- забезпечення повсюдного доступу до телекомунікаційних послуг та інформаційних ресурсів;
- сприяння збільшенню різноманітності та кількості електронних послуг;
- забезпечення створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів;
- створення системи мотивації щодо впровадження і використання ІКТ та ін. [12].

Дж. Сорос досить прагматично висловлюється про підходи до з'ясування економічних причин розвитку суспільства. Він наголошує на фундаментальних відмінностях між природничими і соціальними науками, які виражаються в тому, що «машини чи механізми, що діють на основі законів природи, не можуть їх порушувати», а «соціальні конструкції існують, якщо в їх правильності переконана значна кількість людей, причому прийти до такого переконання вони можуть завдяки аргументації, традиції чи вимушеності». Тому «соціальні конструкції ніколи не можуть стати чітко визначеними через органічну неспроможність їх учасників приймати рішення, винятково використовуючи знання» [13, с. 256]. Окрім соціальних конструкцій і пов'язаних із ними розривів чимале значення має й мораль, яка базується на силі переконання, громадській думці, традиції й моральних авторитетах.

Про економічні чинники інформаційних розривів говорить і С. Даниленко, «всі розробники нових інформаційних технологій, якими потім будуть послуговуватися мультимедіа, зорієнтовані на рентабельність проекту, на економічні та політичні цілі» [14, с. 39].

Для сучасного суспільства характерний ще один розрив, який заважає переходу до інформаційного суспільства, – це наукова диспропорція між розвиненими країнами, та країнами, що розвиваються. Поняття нерівності в науці пов'язане не тільки з існуючою економічною нерівністю, але й з розбіжностями в політичній концепції економічної та соціальної ролі

науки. Ризики наукової диверсифікації виникають тоді, коли науку та технологію розглядають як неприоритетні галузі для економічних та людських інвестицій.

Політичні інвестиції є визначальним фактором будь-якої стратегії наукового розвитку й основою інформаційного суспільства. Ця проблема не зводиться виключно до обсягів фінансування; тут слід враховувати такі пріоритетні для суспільства завдання, як інформування підприємств, наукових закладів та громадян, створення правового контексту та процедур моніторингу, створення й організація роботи мереж та інтерфейсу, що слугують містком для налагодження контактів між суб'єктами інноваційних систем.

Розрив у науковій сфері найчастіше зумовлений низьким запитом на інноваційні розробки у галузі виробництва. Місцева економіка, як правило, опирається на видобування ресурсів, підприємства з застарілими засобами виробництва задовольняються механічними процесами збирання, орієнтованими на людську працю, а не на роботизацію та комп'ютеризацію виробничих процесів.

Багато науковців стикаються з проблемою недостатнього фінансування, через що не можуть повноцінно реалізувати себе на міжнародній арені. Унаслідок відбувається «відтік мізків» – один з аспектів феномена мобільності науки. Ризик відтоку мізків виникає в ситуаціях, коли рідна країна не може отримати преференції з можливості екстерналізації освіти, що суттєво понижує загальний рівень кваліфікації [1, с. 107].

Для розвитку суспільства знань домінують роль відіграли інформаційні технології, які продовжують стабільно розвиватися. Однією з галузей, в яку регулярно відбуваються інвестиційні вливання, є інформатика, особливо у напрямку нанотехнологій та розробки біомолекулярних комп'ютерів. Ще у 1965 р. був сформульований «закон Мура», відповідно до якого потужність машин буде збільшуватися, а їх розмір – зменшуватиметься. Великою проблемою, пов'язаною з розвитком інформатики як науки та прикладної інформатики, є потреба регулярного оновлення комп'ютерного парку для найбільш ефективних з економічної точки зору проектів. Унаслідок відбувається постійне накопичення «сміття» – застарілої техніки, яку досить складно утилізувати. Ця проблема стосується будь-яких електронних пристроїв, починаючи від побутової техніки і закінчуючи стильниковими телефонами.

Ще одним викликом, з яким стикнулося інформа-

ційне суспільство, є нестабільність та відсутність безпеки, зумовлені соціальними та політичними наслідками науково-технічного прогресу. Будь-яка технологія чи технічна система, як інноваційна, так і апробована, передбачають деякі ризики. Розмежування усвідомлених і неусвідомлених ризиків формують центральні питання дискусії щодо етики та нерівного захисту від ризиків.

У зв'язку з неможливістю активного запобігання загрозам інформаційне суспільство може використовувати інші способи протидії небезпеці, застосовуючи попереджувальні та застережні заходи, які передбачають створення забезпечення, що використовується для покриття потенційного ризику.

Непринятною з точки зору моралі є загроза, що створює небезпеку для людини чи навколишнього середовища, яка: є небезпечною для життя чи здоров'я людини чи має тяжкі і дійсно безповоротні наслідки, чи має неоднакові наслідки для сучасного і майбутнього поколінь, чи виникає у результаті вимушених дій, здійснених без урахування прав тих, хто піддається небезпеці (перелік не є вичерпним) [1, с. 137].

Застосовувані заходи і дії здійснюються до виявлення загрози з метою їх запобігання чи зменшення небезпеки. Вони повинні відповідати ступеню потенційної небезпеки, враховувати позитивні та негативні наслідки й передбачати оцінку моральних наслідків як діяння, так і бездіяння.

Іншим викликом для нової цивілізації є свобода поглядів, висловлювань та вільних трактувань. Свобода висловлювань і свобода наукового пошуку й творчої діяльності гарантують можливість створення глобального інформаційного суспільства. Без свободи вільного висловлювання думок не може бути ні обміну знаннями, ні публічних дебатів. Свобода висловлювань гарантує зв'язки, що об'єднують індивідів у життєздатне товариство.

Аналіз крупних техногенних аварій відображає, що система «людина – машина» ніколи не була передбачуваною і безвідмовною, притому що головною властивістю машини є її функціональна надійність. Негативні й небезпечні наслідки прогресу отримують поширення у всіх соціальних структурах. Парадокс інформаційного суспільства формулюється так: у той час, як становлення мереж підвищує значення знань для соціальних структур усіх рівнів і призводить до виникнення нової форми залежності, знання повинні звільнити нас від такої залежності та навчити відділяти в результаті аналізу цілі від засобів їх досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Towards Knowledge Societies. – Paris : UNESCO Publishing, 2005.
2. Національна програма інформатизації / ВВР. – 1998. – № 27-28. – ст.182.
3. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330-342.
4. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
5. Мак-Люэн М. Галактика Гутенберга: Сотворение человека печатной культуры / М. Мак-Люэн. – К. : Ника-Центр, 2003. – 432 с.
6. Масуда Й. Комп'ютопія / Й. Масуда //Філософська і соціологічна думка. – 1993. – №6. – С.36-50.
7. Falling Through the Net: Defining the Digital Divide / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/fttn99/contents.html>
8. Nie, Norman H (2001). "Sociability, Interpersonal Relations, and the Internet: Reconciling Conflicting Findings". American Behavioral Scientist. 45: 420–435.
9. Реальное богатство народов: пути к развитию человек : Доклад о развитии человека 2010. – М. : Весь Мир, 2010. – 244 с.
10. Vartanova E., Smirnova O. Digital Divide as a Problem of Information Society / E. Vartanova, O. Smirnova // World of

- Media : Yearbook of Russian Media and Journalism Studies. – М. : Lomonosov State University, 2009. – Pp. 5-21.
11. Окинавская хартия глобального информационного общества/Дипломатический вестник - 2000. - № 8. – С. 51-56.
 12. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні 2007-2015 рр.» // ВВР. – 2007. – № 12. – с. 102.
 13. Сорос Дж. Мировой экономический кризис и его значение. Новая парадигма финансовых рынков / Дж. Сорос ; пер. с англ. К. Вагнера. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 272 с.
 14. Даниленко С. Тенденції розвитку електронних ЗМІ / С. Даниленко // Нові медіа. – К. : СПД Рудницька А., 2009. – С. 38-41.

REFERENCES

1. Towards Knowledge Societies. – Paris : UNESCO Publishing, 2005.
2. The National Informatization Program (1998), Viche Verkhovnoyi Rady, Vol. 27-28: 182, (In Ukrainian).
3. Bell, D. The Social Frames of the Information Society (1998), Novaya tehnokraticheskaya volna na Zapade: 330-342, Moscow: Progress, (In Russian).
4. Toffler, A. Future Shock (2002), Moscow: AST: 557, (In Russian).
5. McLuhan, M. The Gutenberg Galaxy (2003), Kyiv: Nika-Tsentr, (In Russian).
6. Masuda, Y. Computopia (1993), Filosofska I sotsiolohichna dumka, Vol. 6: 36-50, (In Ukrainian)
7. Falling Through the Net: Defining the Digital Divide, Available at: <http://www.ntia.doc.gov/ntiahome/ftn99/contents.html> (accessed 14.07.2016)
8. Nie, Norman H, Sociability, Interpersonal Relations, and the Internet: Reconciling Conflicting Findings (2001), American Behavioral Scientist, Vol. 45: 420–435.
9. A Real Wealth of the Peoples: The Way to Develop a Human Being (2010), Moscow: Ves Mir. (In Russian).
10. Vartanova E., Smirnova O. Digital Divide as a Problem of Information Society (2009), World of Media: Yearbook of Russian Media and Journalism Studies: 5-21, Moscow: Lomonosov State University.
11. Okinawa Chapter on Global Information Society (2000), Diplomatichestkiy vestnik, Vol. 8: 51 – 56, (inRussian).
12. The Law of Ukraine “On Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine” in 2007-2015 (2007), Viche Verkhovnoyi Rady, Vol. 12: 102. (In Ukrainian).
13. Soros, G. The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What it Means (2010), Moscow: Mann, Ivanov i Ferber, (In Russian).
14. Danylenko, S. The Tendencies of the Diftal Media Development (2009), Novi Media: 38-41, Kyiv: SPD Rudnytska, (In Ukrainian).

The Structural and Specific Gaps Emerging under the Information Divides Impact

Tsybalenko Y., Horodenko L.

Abstract. The article reviews, analyzes and comments the main features that define information and digital divides in the media communications environment as well as describes the structural and specific divides that have a significant impact on the formation of social communications system and information society in general.

Keyword: *information divide, digital divide, media communication, social communication.*

Структурно-видовые разрывы, возникающие под влиянием информационных неравенств

Е. С. Цымбаленко, Л. М. Городенко

Аннотация. В статье рассматриваются, анализируются и комментируются главные черты, определяющие информационный и цифровой разрыв в среде сетевых коммуникаций, а также устанавливаются базисные ориентиры цифрового и информационного неравенства в украинском сегменте системы сетевых коммуникаций.

Ключевые слова: *информационный разрыв, цифровой разрыв, сетевые коммуникации, социальные коммуникации.*